

คำชี้แจง

เอกสารนี้เกิดขึ้นจากความร่วมแรงของอาสาสมัคร ที่ร่วมกันถอดเสียงและตรวจทานในเบื้องต้น ซึ่งบางส่วนยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ตรงตามเสียงที่ ท่านพุทธทาสภิกขุได้บรรยายไว้

ด้วยคุณค่าแห่งธรรมและงานที่ร่วมกันทำในครั้งนี้ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ได้พิจารณาเห็นว่างานธรรมในรูปแบบเอกสารทั้งหมดนี้ แม้จะยังไม่ได้ตรวจทานแก้ไขเนื้อหาอย่างถึงที่สุด แต่ก็ควรที่จะนำออกเผยแพร่ให้กว้างขวาง เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจใฝ่ธรรม จะได้มีข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมควบคู่กับเสียงธรรม โดยพร้อมกันนี้ทางทีมงานจะดำเนินการตรวจทานแก้ไขเนื้อหาทางถอดเสียงทั้งหมดอีกครั้ง เพื่อให้ธรรมที่เผยแผ่มีความถูกต้องและสมบูรณ์

เอกสารนี้ไม่สงวนสิทธิ์สำหรับการเผยแพร่เป็นธรรมทาน หากพบข้อควรแก้ไขปรับปรุงสามารถแจ้งมาได้ที่ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญตามที่อยู่ติดต่อด้านล่างนี้

หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

สวนวชิรเบญจทัศ ถนน นิคมรณไฟสาย ๒ แขวง/เขต จตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทร ๐-๒๙๓๖-๒๘๐๐ โทรสาร ๐-๒๙๓๖-๒๙๐๐ E-Mail: archives@bia.or.th

รหัส	1545221006000	รายชื่อ	พระธรรมเทศนาในวันออกพรรษา
วันที่แสดง	06/10/2522	ชื่อเรื่อง/ชุด	
ผู้ถอด	สุภาภรณ์ กรุตสอาด	ผู้ตรวจทาน	นางสาวกนกกุล มานะธัญญา
หมายเหตุ	ตั้งแต่วันที่ 9:55 – 10:09 และ ตั้งแต่วันที่ 49:44 – 49:45 ไม่สามารถตรวจการสะกดคำพระบาลีได้อย่างถูกต้อง		

ณ บัดนี้ อาตมาภาวจะได้อธิษฐานพระกรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อแลวิริยะความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัทให้เจริญองกามก้าวหน้าตามทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายกว่าจะยุติลงด้วยเวลาพระกรรมเทศนาในวันนี้เป็นพระกรรมเทศนาปรารภพิจารณาการออกพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ มีใจความสำคัญอยู่ที่การกระทำพิจารณานั้นเอง “วันพิจารณา” หรือที่เรียกขานเรียกกันว่า “วันออกพรรษา” นี้ ปีหนึ่งก็มีเพียงวันเดียว ท่านทั้งหลายควรจะกำหนดให้ได้ว่าจะเรียกว่าวันอะไร วันหนึ่งในปีนี้ควรจะเรียกว่าวันอะไร ถ้าถือเอาตามเนื้อความแห่งคำว่า “พิจารณา” แล้ว ก็ควรจะถือว่าเป็นวันที่ยินยอมแก่กันและกัน เรียกสั้นๆว่าเป็นวันยอมให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนได้ เป็นวันที่ไม่ถือดี เป็นวันที่ยอมฟังคำของผู้อื่น เพื่อถือเป็นหลักปฏิบัติสืบไป เพื่อความสุขความเจริญของคนทุกคน

พระพุทธเจ้าตรัสอนุญาตให้ทำพิจารณาแทนการทำโศภณในวันนี้ เพื่อความประสงค์ส่วนใหญ่ในการที่จะให้ภิกษุสงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ วันที่สำคัญที่สุดคือวันนี้ นั่นเป็นวันที่ทำให้ว่ากล่าวตักเตือนกันและกันได้ แต่มิใช่ให้มีเฉพาะในวันนี้วันเดียว เพียงแต่ให้กระทำพิธีกรรมในวันนี้สำหรับให้ใช้ไปตลอดปีหรือตลอดชีวิตก็ได้ พระองค์ทรงเห็นอยู่และที่ทรงบัญญัติเรื่องนี้ขึ้นมา โดยเหตุที่ว่าพระศาสนาหรือแม้แต่พระภิกษุสงฆ์ที่ตั้งอยู่กันเป็นบริษัท เป็นสังฆบริษัทนี้จะเจริญรุ่งเรืองได้ต่อไป ก็เพราะการที่ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ และยังกันและกันให้ออกจากอาบัติได้ ดังพระบาลีปาติโมกข์ว่า **(นาทีที่9:55) เอวัง สัง ะทาหิ สัสสะ ะกะวะ โตะ ะปริสา ะทิทัง อัญญามันยะ ัจจณณะ อัญญามันยะ พุทธา ะณณะ** ดังนี้ บริษัทของพระผู้มีพระภาคเจ้าเจริญมาด้วยอาการที่ว่ากล่าวตักเตือนกันและกันได้ ยังกันและกันให้ออกจากอาบัติได้ ถ้าภิกษุสงฆ์อยู่กันอย่างที่ว่ากล่าวตักเตือนกันไม่ได้ ก็มีการบ่นปวนเกิดขึ้น ยิ่งผู้ใดต้องอาบัติแล้ว ไม่มีใครทำให้ออกจากอาบัตินั้นได้ ก็จะเต็มไปด้วยภิกษุที่มีอาบัติ ทุกคนมีอาบัติ ก็คือเป็นความล้มละลายของสังฆบริษัทเป็นแน่แท้ เพื่อไม่ให้เกิดอาการอย่างนี้ จึงมีพระพุทธบัญญัติให้ทำพิจารณา คือให้ทำพิธีกรรมเป็นสังฆกรรม ให้ทุกรูปให้สงฆ์ทุกรูปพิจารณาคน ให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนตนได้ เมื่อมีใครว่ากล่าวตักเตือนขึ้นก็ไม่ให้เถียง ให้พิจารณาแต่โดยดี แล้วก็ทำคืนในส่วนที่ได้ทำผิดพลาด ส่วนผู้ที่จะไปตักเตือนผู้อื่นนั้น ก็ต้องตักเตือนด้วยความหวังดี ด้วยจิตใจที่

เป็นธรรม ประกอบไปด้วยธรรม มีความกรุณาปรานีแก่ผู้ที่ตนจะตัดเดือน แล้วก็มีความหวังดีต่อพระพุทธศาสนา ตัดเดือนนี้ก็เพื่อความบริสุทธิ์ผุดผ่องแห่งพระพุทธศาสนา คนถูกตัดเดือนก็ยินยอมที่จะทำตามคำตัดเดือน ที่มีโทษมีอาบัติอยู่ก็ออกจากอาบัติ เลยมิแต่ผู้ประพฤติดีไม่มีโทษรวมกันเป็นภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ได้ผลตามพระพุทธประสงค์ทุกๆประการ นี่แหละคือความหมายของคำว่าปวารณา ไม่ใช่หมายความว่าออกพรรษา แล้วก็เที่ยวเคล็ดเปิดเบิ่งไปตามสบายใจ ขอให้รู้ว่าพิธีออกพรรษานี้คือการปวารณาต่อสงฆ์ทั้งหมดทั้งสิ้นในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าภิกษุนั้นจะไปอยู่ ณ สถานที่ใด ก็ให้ภิกษุสงฆ์รูปอื่นในพระพุทธศาสนาที่ว่ากล่าวตัดเดือนได้ มีขอบเขตกว้างขวางทั่วไปในสังฆมณฑลแห่งพระพุทธศาสนา ถ้ามีอยู่ทั่วไปในโลกก็หมายความว่าพระสงฆ์ตัดเดือนกันได้ทั่วโลก แล้วแต่ว่าคณะสงฆ์จะแผ่ไปศาลไปในขนาดไหน ทีนี้ก็มาพูดถึงหมู่คฤหัสถ์ฆราวาสที่เป็นอุบาสก อุบาสิกา ก็ควรจะรับเอาข้อปฏิบัติอันนี้ไปไว้ประพฤติปฏิบัติด้วยเหมือนกัน เพราะพระพุทธองค์ได้กล่าวถ้อยคำว่า *ตัสสะ ภะกะวะ โด ประริสา* คือบริษัทของพระผู้มีพระภาค ไม่เฉพาะแต่ภิกษุสงฆ์ แม้ว่าอุบาสกอุบาสิกาก็ยังเรียกว่าบริษัทของพระผู้มีพระภาคด้วยเหมือนกัน ดังนั้นอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายก็ต้องประพฤติสมาทานการปวารณาอย่างเดียวกันด้วย แต่ไม่ได้มีพิธีกรรมที่บัญญัติไว้เฉพาะ ก็ว่าไม่ต้องทำเป็นพิธี ขอให้รับเอาไปประพฤติปฏิบัติก็พอแล้ว ขอให้พุทธบริษัทที่เป็นคฤหัสถ์หรือเป็นอุบาสกอุบาสิกาจงได้สนใจในข้อนี้คือข้อที่ว่ามีการทำปวารณา แล้วก็จะได้รับประโยชน์อย่างยิ่งแก่พุทธบริษัทที่เป็นคฤหัสถ์ ครอบเรือน หรือเป็นอุบาสกอุบาสิกาตนเอง

ตามธรรมดาคนเรามีกิเลสเป็นเหตุให้ถือตน ก็ยกตน ถึงขนาดที่เรียกว่ายกหูชูหางอย่างนี้ก็มี ใครๆว่ากล่าวไม่ได้ ใครๆตัดเดือนไม่ได้ ถ้าใครตัดเดือนก็โกรธขึ้นมา หรือบางทีจะก็เถียง แล้วบางทีก็จะด่าเอา หรือบางทีก็จะทำร้ายร่างกายของผู้มาตัดเดือนนั้นด้วยก็เป็นได้ ขอให้ไปคิดกันดูเสียใหม่ให้ได้ใจความสำคัญว่า ขึ้นชื่อว่าพุทธบริษัทแล้ว ต้องเป็นคนที่ใครๆ ตัดเดือนได้ ถ้าว่าใครตัดเดือนไม่ได้ มันก็หมายความว่ามิกิเลสที่เป็นเหตุให้ยกหูชูหางมากเกินไป ไม่สมควรแก่ความเป็นพุทธบริษัทเลย ขอให้จำไว้เป็นใจความสั้นๆ ว่า ผู้ที่ใครตัดเดือนไม่ได้ นั่น ไม่ใช่พุทธบริษัทเลย คือมันมิกิเลสหนาเกินไป จึงไม่มีใครตัดเดือนได้ เป็นเหมือนกับว่าคนป่าหรือสัตว์ป่าก็ไม่ปาน เราจะมาคิดดูเรื่องนี้ได้ทั้งในแง่ของธรรมะและในแง่ของวินัย ในแง่ของธรรมะนั้น กิเลสที่เป็นเหตุให้ถือตัวถือตน มันก็ทำให้ใครตัดเดือนไม่ได้ ก็ไม่มีธรรมะ เรียกว่า มิกิเลสมากเกินไปจนใครๆ ตัดเดือนไม่ได้ ถ้าว่าลดกิเลสอันนี้ลงเสียได้ ก็จะมีธรรมะ คนบางคนพอได้ยินคำว่าตัดเดือน ทักท้วง ก็โกรธเป็นฟืนเป็นไฟอยู่ในใจ แม้ไม่พูดอะไรออกมา ก็โกรธอยู่ในใจ มีนรกอยู่ในใจ เพราะว่ามีคนมาตัดเดือน อย่างนี้ก็ใช้ไม่ได้ คือมันมีนรกเก็บอยู่ข้างใน จะเป็นภิกษุสามเณรที่คิดไม่ได้ เพราะมันมีนรกเก็บไว้ข้างใน เก็บอยู่ข้างใน ในเมื่อมีใครมาตัดเดือน เพราะฉะนั้นครูบาอาจารย์ก็ตัดเดือนไม่ได้ ถ้ามันมิกิเลสมากถึงขนาดนั้น ไม่มีใครตัดเดือนได้ แม้แต่ครูบาอาจารย์ก็ตัดเดือนไม่ได้ ถึงแม้พระพุทธเจ้าก็เชื่อว่าคงตัดเดือนไม่ได้ เพราะมันก็มีปรากฏอยู่ใน

เรื่องราวเหมือนกันว่า ภิกษุบางรูปก็คือตั้งต่อพระพุทธเจ้า นี่เราก็มาพิจารณาดูให้ดีว่าเป็นภิกษุสามเณรทั้งทีแล้ว ใครดักเตือนไม่ได้ ไม่ถึงกับเถียง ขึ้นเสียง หรือต่อต้าน เพียงแต่ในใจมันไม่ยอม มันก็เป็นเรื่องเสียหายแล้ว มีความทุกข์ด้วย มีกิเลสที่เป็นความโกรธหรือโทสะเกิดขึ้นด้วย นี่ก็หมดความเป็นสมณะ หมดความเป็นภิกษุ ใครมีกิเลสขื่อนี้อย่างไร ทำไร ก็ไปตรวจดูของตัวเองเถิด คุมาแต่หนหลังก็ได้ว่าเราเคยโกรธ เคยขัดใจอย่างไร ทำไรมาแล้วแต่หนหลัง ในเมื่อครูบาอาจารย์ดักเตือน ไม่ใช่เพียงแต่ว่าเพื่อนด้วยกันดักเตือน แม้ครูบาอาจารย์ดักเตือนมันก็ยังโกรธ นี่เพราะว่ากิเลสขื่อนี้มันมีมาก มันก็เสียไปในทางธรรม คือส่งเสริมกิเลสก็ไม่มี ความก้าวหน้าในทางธรรม มันยังไกลต่อพระนิพพานมากเกินไป ขอให้จัดการกันเสียใหม่ ให้เป็นคนที่ยินดีให้ผู้อื่นดักเตือน เมื่อเขาดักเตือนให้ถือว่าเป็นบุญเป็นกุศล หรือเป็นอย่างที่พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นผู้ขี้ข่มทรัพย์ให้ผู้ที่มาว่ากล่าวสั่งสอนดักเตือนนั้น ให้ถือว่าเป็นผู้ที่ขี้ข่มทรัพย์ให้ เขาก็ยินดีในการดักเตือน อย่างนี้มันมีจิตใจสูง สมกับที่เป็นพุทธบริษัท ไม่ยกหูชูหาง แล้วก็ยินดีในการดักเตือนของเพื่อนพุทธบริษัทด้วยกัน ถ้าไม่เป็นอย่างนี้ก็เสียหายไปในทางธรรมะ ถ้าเป็นอย่างนี้คือดักเตือนได้ก็เรียกว่าเจริญไปในทางของธรรมะ ฉะนั้นไม่มีใครจะมาทดสอบให้เรา ไม่มีใครจะมาคอยวัดเรา เราต้องทดสอบเอง เราต้องวัดตัวเองว่ามีกิเลสขื่อนี้มากน้อยเพียงไร แล้วก็จัดเสียใหม่ให้มันเป็นไปในทางที่จะมีความเจริญตามทางของพระธรรม

ทีนี้ ก็มาถึงส่วนที่เกี่ยวกับวินัย ระเบียบวินัยสำหรับควบคุมกายวาจา ซึ่งก็เลยไปถึงใจด้วย เพราะว่ากายวาจาเนี่ย มันอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของจิตใจ คนที่จะมีความประพฤติทางกาย ทางวาจาใจดี มันก็ต้องมีการอบรมสั่งสอนมาอย่างดี ถ้าใครสอนไม่ได้ มันก็เป็นคนที่มีการกระทำทางกาย ทางวาจาที่เลว เหมือนกับเด็กๆที่ไม่ได้รับการอบรมสั่งสอน มันก็มีมรรยาทเลว เด็กๆที่ได้รับการอบรมสั่งสอนดี มันก็มีมรรยาทดี นี่ก็หมายความว่าเด็กนั้นมันเชื่อฟังและมันทำตาม มันไม่เถียง แล้วมันก็ยอมกระทำตามคำแนะนำดักเตือนทั้งต่อหน้าและลับหลัง ก็กลายเป็นเด็กที่มีระเบียบดี มีวินัยดี มีมรรยาทดี น่าดู น่าเลื่อมใสในสังคม เพราะว่าเขาเป็นคนที่มรรยาทดี ก็จะสร้างความสงบสุขขึ้นในสังคมหรือว่าในบ้านในเรือน ท่านทั้งหลายลองไปนึกดูเอาเองก็แล้วกัน ถ้าลูกทุกคนมันไม่เชื่อฟัง ดักเตือนไม่ได้ แล้วมันจะเป็นอย่างไร ครอบครัวไหนมีเด็กๆ ที่ผู้ใหญ่ว่ากล่าวดักเตือนไม่ได้ นี่มันจะเป็นอย่างไร แล้วก็เห็นกันอยู่ทั่วไปว่ามันมีอย่างนั้นด้วยเหมือนกัน ครอบครัวนั้นก็ป็นครอบครัวที่เศร้าหมอง ไม่มีอะไรที่น่าดู ไม่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เด็กๆโตขึ้นก็เป็นอันธพาล นี่แหละถ้าหากว่าเราสามารถอบรมหรือควบคุมเด็กๆให้อยู่ในวินัย ให้อำนาจว่าดักเตือนได้ มันก็เป็นสวัสดิมงคลอันสูงสุด ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า คาราโว จะ นิวาโต จะ เอตัมมังคะละมุตตะมัง “คาราโว” คือความเคารพเชื่อฟัง “นิวาโต” คือความไม่ยกหูชูหาง ไม่พองลม คำนี้แปลว่า ไม่พองลม ก็คือไม่ดื้อดึง การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างที่เรียกว่าเข้ากันได้เหมือนกับว่าเป็นมิตรเป็นสหายกันโดยตลอดไป มีอุปมาเปรียบเหมือนอย่างว่าน้ำกับน้ำ น้ำกับน้ำเข้ากันได้สนิท แต่น้ำกับน้ำมันเข้ากันไม่ได้แบบนี้ ที่ทำให้เข้ากันไม่ได้ก็เพราะไม่มีความหวังดีต่อกันนั่นเอง ไม่มีความหวังดีต่อกันได้ก็

เพราะว่ามันทำความเข้าใจกันไม่ได้ เพราะว่ามันพูดกันไม่รู้เรื่อง ขอให้ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูข้อนี้ให้มากกว่า ในหมู่พุทธบริษัทแต่ๆก็ยังมี การแตกแยกแบ่งแยกเป็นนิกายใหญ่ เป็นนิกายน้อย แม้ภายในนิกายหนึ่งๆซึ่งจะเป็น นิกายน้อยสักเท่าไร มันก็ยังมี การแตกแยก จนกระทั่งว่าในวัดๆหนึ่งมันก็ยังมีการแตกแยก คือมันพูดจาไม่รู้เรื่อง เรียกว่ามันไม่ลงหัวกัน มันยกหูชูหางด้วยกันทั้งนั้น มันไม่ลงหัวกัน นี่พูดกันไม่รู้เรื่อง นี่แหละคือความที่ไม่ ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ในระเบียบของการปวารณาซึ่งเป็นสังฆกรรมของ ภิกษุในพระพุทธศาสนา คือเป็นกิจของสงฆ์ เป็นหน้าที่ของสงฆ์ เป็นเรื่องของสงฆ์ ที่จะต้องรักษาไว้ให้ได้เพื่อ ประโยชน์แก่หมู่สงฆ์นั่นเอง โดยส่วนใหญ่ก็หวังอย่างนี้ โดยส่วนที่เล็กลงมา เล็กลงมาที่หวังอย่างนี้ จนกระทั่งว่า ในวัดๆหนึ่งก็ประพฤติปฏิบัติโดยหลักเกณฑ์ข้อนี้อย่างเคร่งครัด ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ แม้ใน ครอบครัวยุคหนึ่งของพุทธบริษัท มันก็มีหลักอย่างนี้ คือว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ นี่แหละคือความเป็น พุทธบริษัทที่แท้จริง คือความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ความเป็นผู้รู้ก็รู้เรื่องที่มันจะวินาศนิบาต รู้เรื่องที่มันจะ เจริญรุ่งเรือง แล้วก็จะได้ประพฤติปฏิบัติไปตามทางที่จะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ที่ว่าเป็นผู้ตื่นก็คือไม่มัวโง่ อยู่ ไม่มัวหลับอยู่ ที่เคยโง่มาก็ได้ตื่นเสีย คือได้รู้เสีย ได้ตื่นจากความโง่เสีย ไม่ต้องหลับอีกต่อไป เราเคยยึดถือ ด้วยทิวามานะว่ากูไม่ยอมใคร นี่คือความหลับ มันตื่นจากความหลับชนิดนี้เสียเถิด โดยถือว่าต่อไปนี่ใครๆก็ว่า ก่อกล่าวตักเตือนเราได้

เราจะถือเอาคำกล่าวตักเตือนนั้นว่าเป็นความหวังดี เป็นคำพูดที่หวังดีหรือเป็นคำขู่ข่มทรัพย์ ก็ไม่มีเรื่อง เกิดขึ้นเพราะการว่ากล่าวตักเตือน และตามหลักของการปวารณาของภิกษุสงฆ์นี้ที่ระบุนไว้ชัดว่าให้ตักเตือนกัน ด้วยความหวังดี หวังดีให้เขาเจริญเราจึงว่ากล่าวตักเตือน หวังดีให้หมู่คณะเจริญเราจึงว่ากล่าวตักเตือน หรือว่า หวังดีเพื่อให้พระศาสนาเจริญ เราจึงว่ากล่าวตักเตือน เราไม่ได้ว่ากล่าวตักเตือนด้วยกิเลสของเรา ซึ่งต้องการจะ ข่มขู่เขา ซึ่งเป็นกิเลสชั้นต่ำชั้นเลวมาก อาศัยกิเลสชนิดนี้ข่มขู่ผู้อื่นด้วยกายด้วยวาจา อย่างนี้ไม่ใช่เรื่องของ ปวารณา ถ้าเป็นเรื่องของปวารณาก็ทำให้เมตตากรุณาหวังดีแก่ทุกฝ่ายเสียก่อนแล้วจึงว่ากล่าวตักเตือน เรา สังเกตเห็นได้ว่าแม่พ่อแม่แท้ๆ รักลูกแท้ๆ แต่เวลาที่ว่ากล่าวตักเตือนสอนลูกก็มักจะทำไปด้วยโทสะ ทำไปด้วยความ โง่เขลาเสียโดยมาก จึงทำไม่สำเร็จ ลูกก็ไม่อยากจะทำเชื่อฟัง เพราะว่าแม่พ่อ หรือผู้ใหญ่ นั้นทำไปด้วยกิเลส ทำไปด้วยความประมาท ด้วยความหลง ไม่ได้ทำไปด้วยจิตใจที่ผ่องใสหรือเมตตากรุณา ฉะนั้น ขอให้เปลี่ยนกัน เสียใหม่ ให้มีความรักความเมตตากรุณาเป็นเบื้องต้นอยู่ในใจ แล้วจึงว่ากล่าวตักเตือนอะไรออกไป ย่อมจะ สำเร็จประโยชน์ ทุกคนยอมรู้ได้ว่าเขาว่ากล่าวนี้ด้วยความรู้สึกอย่างไร แม้ว่าจะพูดแต่ในใจมันร้าย เขาก็รู้ได้ว่า นี่มันพูดอย่างหลอกลวง นี่เราก็ต้องทำในใจให้ถูกต้องเสียก่อน แล้วการกระทำทางกายทางวาจาก็จะถูกต้อง แล้ว คนก็จะมองเห็นว่าเป็นความถูกต้อง เป็นการกระทำด้วยความหวังดีให้เป็นไปเพื่อความถูกต้อง เขาก็ไม่ถือติง เขาก็ยอมรับ ในการว่ากล่าวตักเตือนที่ดี ในการชักจูง ชักชวนให้ทำอะไรก็ดี ล้วนแต่ต้องกระทำไปด้วยความหวังดี

ด้วยกันทั้งนั้น นี่มันเป็นลักษณะทั่วไปของพุทธบริษัททั้งหลายว่าจะทำอะไรลงไปก็ทำด้วยความเมตตากรุณานั่นเอง

เรามีหลักสำคัญที่จะถือกันอย่างแน่นแฟ้นว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นดังนี้ ขอให้หลักเกณฑ์อันนี้ฝังแน่นอยู่ในจิตใจจริงๆ อย่าเล่นตลก อย่าโกหก อย่าหลอกลวง ให้มันมีความรู้สึกที่ สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นจริงๆ ถ้าในใจมันรู้สึกเป็นพื้นฐานอยู่ดังนี้แล้ว อะไรๆ มันก็ออกมาในลักษณะที่เป็นความรัก เป็นความเมตตา เป็นความหวังดีต่อผู้อื่น มันก็จะเป็นเครื่องช่วยให้พวกมันรู้เรื่อง คือให้ปรองดองกันได้ ทำความเข้าใจกันได้ ไม่ระแวงซึ่งกันและกันว่าจะมาในแง่ร้าย นี่แหละจะแก้ปัญหามานะทีไรได้ จะแก้ปัญหาค่าที่ต่างฝ่ายต่างยกหูห่างกันได้ ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคน ซึ่งต่อไปข้างหน้ามีหน้าที่ที่จะต้องบริหารตนหรือว่าบริหารหมู่คณะของตน ใหญ่เล็กเท่าไรก็สุดแท้ จะต้องใช้ความระมัดระวังในข้อนี้ คือมีเมตตาในทางกาย เมตตาทางวาจา เมตตาทางจิตใจอยู่เป็นปกติ แล้วแสดงออกมาเพื่อทำความเข้าใจกันในระหว่างมนุษย์ ไม่จำเพาะ ไม่จำกัดเฉพาะอยู่ในวงพุทธบริษัท จะหมายความว่ามนุษย์ทั้งโลกก็ยิ่งได้ ขอให้มีความเมตตาจริงๆ อยู่ในใจเถิด แม้คำพูดว่ากล่าวก็จะกลายเป็นคำที่ผู้อื่นยอมรับฟัง ไปคิดดูให้ดี ถ้าเราเชื่อว่าคนนี้รักเราโดยแท้จริง แม้คำของเขาจะกล่าวออกมาเป็นคำด่า คนก็ยังยินดีรับฟังและไม่ได้ถือโทษโกรธแค้น เหมือนบิดามารดาจะด่าลูกสักคำหนึ่ง ลูกมันก็ยังรู้สึกที่พ่อแม่ยังรักเรา ฉะนั้น ความด่า การด่า กิริยาที่ด่า นั้นมันก็ได้เป็นศัตรู เพราะว่าทำไปด้วยความหวังดี หรือว่าปुरुชนคนธรรมดามันก็ต้องอย่างนี้แหละ งั้นขอให้เอาส่วนลึกเป็นประมาณว่ามีความหวังดีต่อผู้อื่นอยู่ แสดงออกมาภายนอกจะหยาบคายไปบ้างก็ต้องให้อภัย นี่ก็กล่าวเพื่อไว้ว่าถ้าเราไปกระทบเข้ากับการกระทำเช่นนั้น เช่น การดูคำว่าการด่ามันจะมากเกินไปบ้าง ก็รับสั่งเถตุระลึกนึกถึงจิตใจส่วนลึกของผู้กล่าวดู ก็จะเห็นว่าล้วนแต่ทำไปด้วยความหวังดีหรือว่าทำไปตามหน้าที่ แต่เมื่อยังเป็นปुरुชนคนธรรมดามันก็ยังมิเกลสบ้าง มันจึงต้องใช้กิเลสหรือว่าทำไปตามอำนาจของกิเลสบ้าง ก็เป็นส่วนที่ควรจะให้ให้อภัย ถือเอาแต่ส่วนดี ส่วนเลวส่วนร้ายอย่าไปถือเอามาเลย คนปुरुชนมันก็ต้องมีกิเลสบ้าง ฉะนั้น ส่วนนั้นอย่าไปถือเอามาเลย ส่วนที่เป็นความหวังดีต่อเพื่อนมนุษย์ นั้นแหละจะต้องถือเอา พิจารณาดูให้ดีแล้วก็จะพบว่าทุกคนมันไม่เลวไปทั้งหมดได้ มันต้องมีส่วนคืออยู่บ้างไม่มากก็น้อย นี่เราจะถือเอาแต่ส่วนดี มีความคิดเห็นไปในทางดี มีความหวังไปในทางดี มองผู้อื่น ไปแต่ในทางดี อย่าสร้างนิสัยเลวๆ ขึ้นมาสำหรับมองผู้อื่นในทางร้าย อะไรเกิดขึ้นนึกหนึ่งก็สันนิษฐานไปในทางร้ายเสมอไป ก็กลายเป็นนิสัยที่มองอะไรเป็นเรื่องร้ายไปหมด จะได้ยินได้ฟังอะไรมา ก็รู้สึกไปในทางร้ายไปเสียหมด และคนธรรมดาที่เห็นแก่ตัว มันก็จะต้องมีความรู้สึกอย่างนี้ ซึ่งก็เป็นธรรมดาอยู่มาก ฉะนั้น ขอให้ตั้งใจขัดเกลาแก้ไขใหม่ ตั้งความปรารถนาดีไว้เป็นพื้นฐาน อะไรมา มีมาเกิดขึ้นก็พยายามมองในแง่ดี ก็จะพบวิธีที่จะแก้ไขหรือทำให้ดีหรือใช้ประโยชน์ในส่วนที่ดี เก็บเอาแต่ในส่วนที่ดี ส่วนที่เลวที่ร้ายก็ไม่สนใจ ทำอย่างนี้แหละไม่เท่าไร โลกนี้ก็จะเต็มไปด้วยความดี บ้านเมืองมันก็จะเต็มไปด้วย

ความดี หมุ่คณะน้อยๆในบ้าน ในวัดหนึ่งๆนี้ก็มีแต่ความดี เพราะว่าทุกคนพยายามจะมองแต่ในแง่ดี ซึ่งเป็นเหตุให้ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ ไม่มองในแง่ร้ายเลย

เมื่อว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ ช่วยกันและกันให้ออกมาจากความผิดความชั่วเสียได้ มันก็มีแต่ความเจริญ จึงเห็นว่าความหมายของคำว่าปวารณานี้ มีอยู่อย่างลึกซึ้งและมีประโยชน์อย่างลึกซึ้ง เป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ลึก เราจะต้องชวนขวยคืดออกมาให้ได้ เข้าใจให้ได้ แล้วประพฤติปฏิบัติให้ได้ ไม่ว่าจะยากลำบากสักเท่าไร ก็อย่าได้ท้อใจเพราะว่าเราจะต้องอยู่ร่วมกัน ในโลกนี้อีกต่อไป ไม่มีใครจะอยู่ในโลกคนเดียวได้ ทุกคนต้องอยู่รวมๆกันมากๆ ถ้าจะเรียกว่าอยู่ในวัฏสงสาร นี่ก็อยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องอยู่รวมกันมากๆ เป็นเพื่อนเวียนว่ายในวัฏสงสารด้วยกันนั่นเอง จึงเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน มีมิตรภาพในฐานะเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน แล้วมันก็จะเรียกว่าเป็นความดี เป็นโชคดี หรือเป็นการได้ดีที่สุดสำหรับคนที่เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารเหล่านั้น เพราะว่ามันจะช่วยกันและกันให้ออกจากทุกข์ได้ เรามีพระพุทธเจ้าร่วมกัน เป็นผู้แนะนำสั่งสอน แล้วเราก็มารวมหัวกัน ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนจนออกไปจากทุกข์ได้ ถ้าเราไม่พูดกันรู้เรื่อง ไม่ว่าจะว่ากล่าวตักเตือนกันก็ได้ ไม่เชื่อฟังกันและกันได้แล้ว มันก็ไม่มีทางที่จะรวมกันได้ มันก็จะต้องทะเลาะวิวาทกันตลอดไป ไม่มีธรรมไม่มีวินัยเกิดขึ้นเลยในหมู่มนุษย์ที่มีแต่การทะเลาะวิวาท ดังนั้น ขอให้ถือเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดที่จะป้องกันการทะเลาะวิวาทได้นี้มาเป็นที่พึ่ง คือมีการประพฤติปฏิบัติตามความหมายของการทำปวารณาว่าตักเตือนซึ่งกันและกันได้ อย่างที่ได้ประกอบพิธีกรรมเป็นสังฆกรรมในวันนี้ ในพุทธศาสนา ทั่วไปทุกหน ทุกแห่ง ทุกวัดวาอาราม ว่าวันนี้เป็นวันปวารณา คือวันที่ภิกษุสงฆ์กระทำหน้าที่อย่างหนึ่ง เหมือนกับให้สัตย์สัญญาต่อกันและกัน ว่าเราจะเป็นผู้ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้

ท่านทั้งหลายที่สนใจในวันปวารณา ซึ่งท่านไปเรียกมันว่าวันออกพรรษา อุดสาหกรรมาร่วมประชุมในวันออกพรรษา ก็ขอให้ได้เข้าใจความหมายของคำว่าออกพรรษามันมีความหมายสำคัญอยู่ที่การทำปวารณา คือลดกิเลสที่เป็นเหตุให้ยกหูชูหางลงไปเสีย ให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนได้ แม้เขาจะตักเตือนผิดๆ ก็ไม่เสียหายอะไร เมื่อเห็นว่าผิดเราก็ไม่ต้องสนใจ ไม่ต้องทำตาม ถ้าเพื่อนจะถูกเล่า เราไม่สนใจ เราไม่หยิบมาพิจารณา มันก็จะสูญเสียประโยชน์ที่ควรจะได้รับ เพราะฉะนั้นในวันออกพรรษาก็คือวันปวารณา เป็นวันเตรียมพร้อมที่จะให้ใครว่ากล่าวตักเตือนได้ ถึงถ้าท่านชอบคำว่าออกพรรษา จะถือเอาความหมายของคำว่าออกพรรษามาเป็นหลัก มันก็ยังได้เหมือนกัน คือให้ออกมาเสียได้จากสิ่งที่เลวร้ายคือกิเลสที่เป็นเหตุให้ยกหูชูหางนั่นเอง ออกมาเสียได้จากกิเลสนั้นแหละคือออกพรรษา ความหมายก็เป็นอันเดียวกัน จะเรียกว่าวันปวารณาก็ได้ จะเรียกว่าวันออกพรรษาก็ได้ มันมีความหมายอย่างเดียวกัน คือออกมาเสียจากความเลวร้าย ด้วยการที่ท่านให้เป็นคนที่ใครๆเขาว่ากล่าวได้ ตักเตือนได้ แนะนำได้ ก็ชื่อว่าไม่เสียที่ที่ไ้ได้มาบำเพ็ญกุศล

ในวันปวารณาหรือวันออกพรรษา แล้วแต่ท่านจะชอบคำไหน อาตมาขอตัดเตือนท่านทั้งหลาย ถึงโอกาสแห่งวันปวารณานี้ ตักเตือนท่านทั้งหลายว่าจงรีบแก้ไขสิ่งบกพร่องบางอย่างบางประการที่กำลังมีอยู่ในตน ให้หมดจดให้สะอาดจนไม่เป็นที่รังเกียจแก่ตนและก็ไม่เป็นที่รังเกียจแก่ผู้อื่นเป็นแน่ และขอฝากให้ท่านทั้งหลายรับเอาระเบียบปฏิบัตินี้ไป ไปใช้ในสังคมที่ท่านเกี่ยวข้อง จะเป็นในบ้านในเมืองหรือในครอบครัว แม้แต่เป็นพระก็ยังจะต้องสึกออกไปปกครองครอบครัว ก็ขอให้ถือเอาหลักปฏิบัติอันนี้ คือการว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้นี้ไปใช้เป็นหลักในการดำเนินครอบครัว ก็จะตรงตามพระพุทธรประสงค์ที่ทรงหวังไว้สำหรับพุทธบริษัท นี่คือนสิ่งที่เราต้องพูดกัน และอาตมาก็ถือโอกาสตักเตือนท่านทั้งหลายเป็นรายแรกของการปวารณาหรือออกพรรษาในปีนี้ ขอให้การกระทำนี้ได้รับความสนใจอย่างดี แล้วก็เอาไปประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องให้แก้ปัญหาได้ต่างๆ ได้ด้วยกันทุกคน แล้วก็จะ **(นาทีที่ 49:44) เอวัง สัง วะทา** คือว่าจะเจริญงอกงามได้ด้วยอาการอย่างนี้ในพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้